

НАВЧАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ: ТЕОРІЇ І ПРАКТИКА

*Бондар Тетяна Олексіївна,
к. філос. н., доцент кафедри філософії та економіки освіти
Полтавського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського*

У статті здійснено аналіз різних підходів до визначення та класифікації основних навчальних стратегій, осмислення їх ефективності та актуальності для сучасної української школи.

Ключові слова: навчальна стратегія, навчальна технологія, атестація педагогічних працівників, класифікація навчальних стратегій

Бондар Т. А. Стратегии обучения: теория и практика

В статье осуществлен анализ различных подходов к определению и классификации основных учебных стратегий, осмысление их эффективности и актуальности для современной украинской школы.

Ключевые слова: стратегия обучения, технология обучения, аттестация педагогических работников, классификация стратегий обучения.

Bondar T. O Teaching and Learning Strategies: Theory and Practice

The analysis of the various approaches to the definition and classification of the main teaching strategies, understanding of their effectiveness and relevance for modern Ukrainian schools.

Keywords: teaching and learning strategies, instructional technology, certification of teachers, classification of learning strategies.

Сучасне суспільство переживає якісно новий рівень розвитку. Невпинне продукування інформації, удосконалення інформаційних ресурсів та нових технологій збереження й передачі даних спільно зі стрімким зростанням масиву знань ставлять освіту перед необхідністю зміщення акцентів із репродуктивної діяльності й засвоєння інформації на креативно-пошуковий рівень виховання особистості, здатної творчо і критично мислити, швидко реагувати на зміни, знаходити нетрадиційні рішення.

Для сучасного школяра не лише цінними, але й життєво необхідними навичками стають мобільність, уміння креативно підходити до вирішення проблем, самостійно отримувати нову інформацію й організувати своє навчання. Уміння вчитися стає найбільш важливою здатністю в освіті. Роль педагога лише як ретранслятора знання давно втратила свою актуальність – сучасний вчитель має не лише передавати учням інформацію, але вчити їх нею користуватися, націлюючи не на механічне запам'ятовування, а на цілісне бачення матеріалу у перспективі, міркування про смисл вивченого, планування і конструктивне використання отриманого знання.

Проблема "застарівання" настанов і методик традиційної моделі освіти, її неспроможності відповідати запитам і потребам нового глобалізованого світу, а отже – необхідності кардинальної зміни як розуміння завдань освіти, так і її інструментарію

– ще з другої половини ХХ століття в різних ракурсах піднімається вченими багатьох країн.

Відповідно до оновленого "Типового положення про атестацію педагогічних працівників", сучасний український учитель має володіти "широким спектром стратегій навчання, продукувати оригінальні, інноваційні ідеї", застосовувати "нестандартні форми проведення уроку (навчальних занять)" і "активно впроваджувати форми та методи організації навчально-виховного процесу, що забезпечують максимальну самостійність навчання учнів" [9].

Які ж ефективні стратегії навчання сьогодні використовуються в українських школах? Як співвідносяться терміни "навчальна стратегія", "навчальна технологія", "стратегія навчання" і чи є потреба у розведенні цих понять?

Стан вивчення проблеми. Виокремлення навчальних стратегій як напряму дослідження відбулося ще у середині 80-х років ХХ ст., засвідчивши важливість свідомого ставлення до навчального процесу та навчальних дій [14]. Основний пласт досліджень і розробок, присвячених стратегіям навчання, на сьогодні припадає на англomовну літературу, де пропонується надзвичайно широкий спектр висвітлення питань – починаючи від загальних стратегій організації учнем своєї самостійної роботи, поведінки у навчальному закладі чи опрацювання літератури вдома – і закін-

чуючи глибокими й детальними стратегіями вивчення окремих дисциплін та розвитку пам'яті, уваги, творчого й критичного мислення (див., наприклад: [16; 17; 18; 19; 20]).

У російськомовних джерелах проблема навчальних стратегій розкривається дещо вужче і переважно у певних контекстах (наприклад, "стратегії навчання" персоналу у бізнес-освіті, "стратегії розвитку" освіти у працях з філософії освіти, чи окремі навчальні стратегії, що позиціонуються авторами як інноваційні – асоціативного навчання [2]; навчання талановитих дітей [1]; корпоративного електронного навчання; навчання вмінню вирішувати проблеми в технології розвитку критичного мислення [5]; розвитку пам'яті, уваги, мислення тощо).

Щодо висвітлення питання використання навчальних стратегій у сучасній українській науково-методичній літературі, то джерел, на жаль, існує не так багато. Зпоміж наявних матеріалів увагу привертає стаття І. Є. Семенишин щодо навчальних стратегій у вивченні англійської мови [14], а також інформативний інтернет-ресурс програми Intel® "Навчання для майбутнього", в якому подано перелік і короткий опис навчальних стратегій, які, на думку розробників, дозволяють мотивувати учнів і залучити їх до навчального процесу, тим самим помітно підвищивши ефективність шкільної освіти [8].

Ситуацію щодо описаних у науковій літературі та діючих на практиці стратегій навчання досить чітко окреслила російська дослідниця Г. І. Петрова, влучно позначивши її як "поліпозиційний хаос освітніх стратегій", який характеризується виставленням освітою на ринок "безлічі конкуруючих освітніх стратегій і практик, педагогічних концепцій і теорій" [12].

Визначення термінів. Визначення поняття "навчальних стратегій" на сьогодні у науковій літературі пропонуються досить різновекторні. Так, у сучасному підручнику з педагогіки С. С. Пальчевського навчальні стратегії ототожнюються зі стратегією підготовки вчителя до уроку, охоплюючи найзагальніші елементи такої підготовки в найтиповіших ситуаціях – напрацьовані алгоритми і тактики педагогічної діяльності у поєднанні з їхньою стратегіальною орієнтацією [11].

Спектр трактування навчальних стратегій іншими дослідниками доволі широкий – від розумових процесів та дій, які ми робимо, коли засвоюємо нову інформацію, чи послідовності образів, звуків і відчуттів, що сприяють навчанню, до заснованого на прогнозі загального плану (програми) спільних дій вчителя і учня, котрі визначають найближчу перспективу інтелектуального та особистісного розвитку школяра у процесі вивчення тих чи інших предметів.

На думку Д. Кларка, "стратегії навчання", або "навчальні стратегії" – це різні

Табл. 1 Класифікація навичок, на формування яких мають бути спрямовані навчальні стратегії

Джерело: Learning Strategies by Donald Clark / Дональд Кларк. Стратегії навчання

методики, що використовуються для залучення учнів до навчання (див: http://finntrack.co.uk/learner_support/lsupport/strategy.html, а також табл.1), при цьому дослідник пропонує методику вибору стратегії навчання, засновану на таксономії Б. Блума, починаючи від пасивних методів навчання до методів, що передбачають більш активну участь дітей.

Т. С. Дюкова вважає, що варто говорити про "індивідуальну стратегію навчання", під якою мається на увазі заснований на прогнозі загальний план спільних дій вчителя і учня, що визначають найближчу перспективу інтелектуального та особистісного розвитку школяра у процесі вивчення обраного предмета або будь-якої предметної галузі. Вона підтримується комплексом дидактичних засобів та передбачає надання психолого-педагогічної допомоги [6].

Варто зазначити, що певну складність при визначенні поняття "навчальна стратегія" становить той факт, що в українській мові словом "навчальні" позначається два види дій: того, хто навчається, і того, хто навчає (російською – "учебные", "обучения" й "обучающие"), свою специфіку має вживання цих термінів в англійській мові (див. табл. 2).

Р. Оксфорд трактує навчальні стратегії як "способи поведінки і мислення, які впливають на процес переробки інформації суб'єктом навчання" [див.: 14, с.157].

Щодо розрізнення понять "навчальні методи" і "навчальні стратегії" у більшості дослідників труднощів не виникає. *Метод* (від гр. "methodos", що позначає шлях, спосіб наближення до істини) розглядається переважно як конкретна процедура для досягнення або наближення до задачі. Стратегія є більш всеосяжним планом дій, спрямованим на досягнення головної мети. Таким чином, методи навчання, як правило, – частина загальної стратегії, відповідно, стратегія є сукупністю методів, розташованих у певній послідовності і спрямованих на досягнення визначених орієнтирів.

Більш складним видається розмежування понять "навчальна стратегія" і "навчальна технологія", тому дуже часто ці поняття вживаються серед педагогів як то-

жожні, хоча між ними є суттєві відмінності. Якщо технологія навчання розуміється переважно як спосіб реалізації змісту навчання, передбаченого навчальними програмами, система форм, методів і засобів навчання, що забезпечує найбільш ефективне досягнення поставлених цілей [цит. за: 4, с.173], то навчальна стратегія – це бачення результату навчальної діяльності та найбільш оптимальних шляхів для його досягнення.

Сукупність навчальних стратегій визначає індивідуальну філософію освіти педагога, його вміння максимально ефективно організувати навчання учнів.

Класифікації навчальних стратегій. Найбільш простий і розповсюджений спосіб класифікування навчальних стратегій заснований на відмінності способів чуттєвого сприйняття. Ця схема, відома також як ВАК-модель, виділяє візуальний, акустичний і кінестетичний типи учнів:

- *візуальний тип* найбільш ефективно сприймає зорову інформацію;
- *акустичний тип* найкраще сприймає все на слух;
- *кінестетичний/дотиковий тип* навчається через дотики і рух.

Дослідження, проведене в рамках спеціальних діагностичних програм, показало, що 29% всіх учнів початкової та середньої школи належать до візуального типу, 34% сприймають на слух і 37% найкраще навчаються через кінестетичний/тактильний вплив [3].

Уже згадувана американська дослідниця Р. Оксфорд пропонує класифікувати навчальні стратегії за двома групами:

- 1) *Прямі*, до яких належать:
 - стратегії запам'ятовування (утворення асоціативних зв'язків, опора на візуальний і звуковий образи, повторення, застосування фізичних дій, відтворення необхідної інформації);
 - пізнавальні стратегії (практика, рецепція та продукування, аналіз, конструювання тощо);
 - компенсаторні стратегії (використання жестів, пауз, здогадок чи рідної мови на занятті для подолання труднощів в усному мовленні або письмі).

- 2) *Непрямі*, до яких належать:

Таблиця 2

Англійською мовою	Російською мовою	Українською мовою
instructional strategies	учебные стратегии	навчальні стратегії
learning strategies	стратегии изучения	стратегії навчання
teaching strategies	стратегии обучения, обучающие стратегии	стратегії навчання, навчальні стратегії

– метакогнітивні стратегії (визначення мети навчання, організація і планування свого навчального процесу, самооцінка);

– емоційні стратегії (зниження відчуття тривоги, підвищення власної мотивації, позитивне самоналаштування, глибоке дихання, володіння емоціями);

– соціальні стратегії (емпатія, кооперація, розпитування, звернення по допомогу, розподіл ролей, досягнення консенсусу, з'ясування наявності взаєморозуміння тощо) [цит за: 14, с.157].

Схожу класифікацію знаходимо на сайті National Capital Language Resource Center (USA), де навчальні стратегії поділяються на:

– *метакогнітивні стратегії* / Metacognitive strategies (організація, планування; менеджмент власного процесу навчання; моніторинг; оцінювання);

– *стратегії, що базуються на попередньому досвіді* / Task-based strategies: Use What You Know (опора на фонові знання; формулювання висновків на основі даного контексту; прогнозування; опора на особистий досвід; перенесення/використання когнатів; перефразування);

– *стратегії, засновані на емоційному досвіді* / Task-based strategies: Use Your Imagination (опора на уяву; рольова гра / залучення реальних об'єктів дійсності у навчальний процес);

– *стратегії, засновані на вмінні класифікувати*, узагальнювати / Task-based strategies: Use Your Organizational Skills (виведення правила/застосування необхідного правила/використання необхідного шаблону; згрупування/класифікування; опора на графічні маркери; узагальнення; селективна увага);

– *стратегії, засновані на компенсаторних уміннях* / Task-based strategies: Use a Variety of Resources (залучення різних джерел інформації; співпраця; позитивне самонавіювання) [16].

Свою класифікацію різноманітних навчальних стратегій для вмотивованого навчання пропонує Інтернет-ресурс програми Intel® "Навчання для майбутнього" [5]:

– наявний досвід і знання (важливо при поясненні нового матеріалу спиратися на наявний досвід і знання учнів);

– графічні засоби візуалізації знань;

– навчання в співпраці;

– зворотний зв'язок (зворотний зв'язок з учителем і однокласниками мотивує учнів і може бути інтегрований до навчального процесу);

– ситуація успіху (створення ситуації успіху учнів мотивує й активізує їхню навчальну діяльність);

– постановка запитань (формулювання запитань, включаючи метод Сократівських запитань з декількома прикладами);

– приклади та моделі (підбір учителем прикладів та моделей ситуації використан-

ня нової навички може бути ефективним способом її освоєння);

– застосування комп'ютерів та ІКТ.

Англомовний освітянський сайт Education.com, що функціонує за участі батьків і вчителів, пропонує свій перелік ефективних навчальних стратегій (Effective Learning Strategies):

1) визначення найбільш важливої інформації;

2) представлення переліку цілей уроку (визначення ключових понять і відносин на дошці; питання, які фокусують увагу учнів на важливих ідеях);

3) усвідомлення відповідності рівня знань (встановлення зв'язку між наявним рівнем знань і новим знанням, питання на зразок "Що ви вже знаєте про вашу тему?", "Що ви сподіваєтеся довідатися з вашої теми?", "Як ви думаєте, яким чином прочитані вами книги змінять те, що ви вже знаєте про вашу тему?");

4) замітки;

5) організація інформації (учні навчаються більш ефективно, коли вони залучені до діяльності, яка допоможе їм організувати те, що вони вивчають – роблячи акцент на тому, як ключові поняття пов'язані одне з одним, учні організують матеріал краще);

6) інформація спрямована на розвиток;

7) створення резюме (узагальнення досліджуваного матеріалу – відмінності між важливим і неважливим в інформації, синтез деталей в більш загальні ідеї і виявлення важливих зв'язків між ідеями);

8) моніторинг розуміння (усвідомлення моніторингу, процес періодичної перевірки учнями себе на пам'ять і розуміння – контроль своїх знань і розуміння) [17].

Як бачимо, багато із названих навчальних стратегій спрямовано на розвиток критичного і креативного мислення дітей, формування в них уміння аналізувати і ефективно організувати свою навчальну діяльність, генерувати ідеї, знаходити оригінальні рішення, осмислювати здобуту інформацію. Продуктивною у даному контексті є думка російського дослідника Ю. В. Шатіна про упровадження в навчальний процес аналогових моделей "сократичного діалогу", що має забезпечити одночасність отримання предметних знань учнями і критичної рефлексії з приводу цих знань, кінцевим підсумком чого стане перетворення знань у думки, а думок у переконання. Саме такий підхід, як стверджує дослідник, дозволить подолати характерний для сучасної культури колапсальний розрив між абстрактним знанням і можливістю його застосування [див.: 15]. Варто зазначити, що дослідницька стратегія або стратегія навчання на базі дослідництва займає особливе місце у сучасних наукових розвідках та у роботі педагогів-практиків. Ця стратегія є ефективною як

для організації навчальної діяльності школярів, так і для навчання самих педагогів (див.: [7], [10]).

Розвиток учителем власних навчальних стратегій, а також стратегій навчання учнів сприяє особистісній орієнтації навчальної діяльності дітей, підвищенню рівня їхньої самостійності, активізації пізнавальної діяльності, мислення, що, у свою чергу, передбачає суттєву трансформацію розуміння сутності навчального процесу та позицій і типу стосунків його суб'єктів усіма причетними до нього сторонами (школою, учнем, батьками, суспільством).

Класифікація й акумуляція наявних навчальних стратегій, осмислення їх ефективності для сучасної української школи є надзвичайно важливим завданням, адже, як правильно відзначають дослідники, сучасна ситуація плюралізму освітніх стратегій і практик, поставляючи на ринок освітніх послуг все нові освітні практики, зумовлює специфічну ситуацію, за якої та чи інша педагогічна концепція не може претендувати на абсолютну і єдину істину [див.: 12], а отже, через відсутність можливості формулювання єдиної стратегії освіти, яка була б обрана з безлічі практик і названа абсолютно адекватною, сучасним вчителям залишається встановлювати механізм взаємозв'язку, взаємин та розвитку всіх наявних освітніх стратегій, виробляючи певну систему орієнтирів, що дозволила б вільно почувати себе в бурхливому морі все нових інформаційних та інноваційних технологій, вдало їх використовуючи для удосконалення навчального процесу та поліпшення навчальних досягнень своїх учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова Э.А. Инновационные подходы к обучению одаренных детей за рубежом / Э.А. Аксенова // Интернет-журнал "ЭЙДОС". – [Электронный ресурс]. – Доступ к документу : <http://www.eidos.ru/journal/2007/0115-9.htm>
2. Ассоциативные стратегии обучения // Фестиваль информационных технологий [Электронный ресурс]. – Доступ к документу : <http://it-battles.org/supermozg-trening-pamyati-vnitaniya-i-rechi/assotsiativnie-strategii-obucheniya.html>
3. Белогрудова В.П. Примерная Программа формирования культуры здорового и безопасного образа жизни / В.Белогрудова. – [Электронный ресурс]. – Доступ к документу : <http://www.fppk.pspu.ru/attachments>
4. Дубовик С.М. Психолого-педагогичні умови формування продуктивного стилю професійного спілкування у майбутніх викладачів / С.М. Дубовик // Педагогіка : наукові праці. – 2008. – Т.86. – Випуск 73. – С.171-176.
5. Загашав И. Новые педагогические технологии в школьной библиотеке: образовательная технология развития критического мышления средствами чтения и письма / Игорь Загашав. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу : <http://lib.1september.ru/2004/20/13.htm>.

6. Индивидуальные стратегии обучения / Тамбовский областной институт повышения квалификации работников образования : официальный сайт. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу : <http://toipkro.ucoz.ru/forum/14-31-1>

7. Кленко С.Ф. Дослідницьке навчання – навчання на основі досліджень у системі післядипломної педагогічної освіти : виступ на зібранні науковців і лекторів ПОІППО "Стратегії шкільного навчання на базі дослідництва", присвячене відзначенню Дня науки / С.Ф.Кленко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poippro.pl.ua/index.php/pidrozdily/kafedra-filosofii-i-ekonomiky-osvity?id=864>

8. Навчання Intel: Проектування ефективних проєктів : Стратегії навчання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://educate.intel.com/ua/ProjectDesign/InstructionalStrategies>

9. Наказ МОНМС України від 20.12.2011 № 1473 "Про затвердження Змін до Типового положення про атестацію педагогічних працівників. – [Електронний ресурс]. – Доступ до документу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0014-12>

10. Мычко Д. И. Исследовательский подход как стратегия обучения в инновационном обществе / Д. И. Мычко // Хімія: проблеми викладання (білорус. мовою). – 2011. – № 10. – С. 3-17. – Доступ до документу : www.bsu.by/Cache/pdf/428543.pdf

11. Пальчевський С.С. Педагогіка : навч. посібник / С.С. Пальчевський. – К. : Каравела, 2012. – 496 с.

12. Петрова Г.И. Современная модернизация стратегии образования и традиции русской культуры / Г.И. Петрова. – [Электрон. ресурс]. – Режим доступа к документу : <http://www.socpolitika.ru/files/5153/petrova.pdf>

13. Рубинов Э. Искусство преподавания / Элейн Рубинов. – Хантер, Медлин "Преподавательское мастерство". Университет Естественных наук, Софии. – [Электрон. ресурс]. – Режим доступа к документу : <http://www.is-tok.ru/library/learn-n-teach/teaching-up/art-of-teaching-rubinof>

14. Семеншин И. Е. Навчальні стратегії у вивченні англійської мови як методична проблема / І. Е. Семеншин // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2011. – №2. – С.156-159.

15. Шатин Ю.В. Феноменология образования и коммуникативная стратегия обучения / Ю. В.Шатин // Дискурс. – 1996. – № 1. – С. 23-29.

16. Defining and Organizing Language Learning Strategies. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nclrc.org/guides/HED/chapter2.html>.

17. Effective Learning Strategies. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.education.com/reference/article/effective-learning-strategies/?page=4>

18. Skills and Strategies for Effective Learning. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asa3.org/ASA/education/learn/study-skills.htm>.

19. Teaching and Learning Strategies. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://education.jhu.edu/PD/newhorizons/strategies/index.html>.

20. Top 11 Study Skills. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stanford.edu/dept/CTL/Student/studyskills/top11.pdf>